

ББК 60.524.251+60.027+60.028,13
Т52
УДК 316.647.5+172.3

Рекомендовано до друку вченою радою університету,
протокол №1, від 31 серпня 2007 року.

За повного або часткового відтворення матеріалів цього
видання посилення на нього обов'язкове.

Висловлені у виданні думки належать виключно авторам.

Редакційна колегія:

В.О. Бакальчук

М.А. Козловець

В.С. Крисаченко

Л.І. Мазука

П.Ю. Саух (керівник)

Т52 **Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності:
Матеріали засідання "круглого столу" від 29 травня 2007 р. / За
заг. ред. П.Ю. Сауха – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. –
124 с.**

У виступах учасників "круглого столу" розглянуті філософські аспекти проблеми толерантності, історичні корені проблем полікультурності та формування якостей толерантності в умовах глобалізованого світу, механізми толерантного спілкування і взаємодії в контексті міжкультурної та внутрішньокультурної комунікацій, а також висвітлені різноманітні форми прояву толерантності та інтолерантності в соціокультурному просторі сучасного українського суспільства.

60.524.251+60.027+60.028,13

© Житомирський державний університет
імені Івана Франка

КАРІХ Ігор Володимирович

здобувач наукового ступеня

кандидата політичних наук

Національного інституту стратегічних досліджень

Національна ідентичність як підстава толерантності

Для розуміння особливостей сучасного світового розвитку, системи міжнародного устрою та міжнародних відносин, розвитку окремих регіонів світу чи держав, зокрема України, особливої ваги набуває категорія «національна ідентичність». Ця категорія дозволяє досягнути багатоманіття в єдиному, унікально-спільному, екзистенційне в необхідному, самодостатнє в універсальному тощо. Інакше кажучи, категорія «національна ідентичність» змушує звернути увагу на розуміння особливостей траєкторії кожного з тих об'єктів і, водночас, суб'єктів розвитку, котрі не є тотожними між собою, але тотожними всередині самих себе і композиція яких і складає цей сукупний світовий розвиток.

Особливого значення категорія «національна ідентичність» має для тих суспільств (держав), котрі знаходяться в трансформаційному перехідному періоді, а друга половина ХХ ст. і початок ХХІ ст. має чимало прикладів таких перехідних суспільств, поява яких була викликана, як відомо, потужними, децентралізуючими процесами, зокрема розпадом останньої імперії ХХ ст., Радянського Союзу, а також Чехословаччини та Югославської Федерації.

Україна знаходиться серед тих держав, котрі переживають

перехідний період і пробують трансформувати нав'язану їй радянську ідентичність у нову ідентичність, котра відповідає сучасним демократичним вимогам і, водночас, не лише зберегти, але й відродити і розвинути далі власну традиційну, етнонаціональну ідентичність. Це процеси складні, вони відбуваються інколи досить драматично, часто у видимому, а ще частіше у невидимому протистоянні цих двох базових ідентичностей, нав'язаної і питомої, і достеменний результат поки що не існує. Власне кажучи, мова йде про те, хто є ким і ким він стає або може стати і що це може означати як для нього самого, так і для міжнародного і світового співтовариства.

Відомо втім, що дуже часто національну ідентичність людина здобуває незалежно від власного бажання, від власного хотіння чи власного вибору. Особливо це відбувається в традиційних суспільствах, в суспільствах з табулюванням певних норм поведінки і, навіть, думання, коли людина просто не має можливості того чи іншого вибору. Але в даному випадку очевидно, що мова йде про досить зріле демократичне суспільство, де людина користується певними основними правами і може цілеспрямовано усвідомлювати і усвідомлено здійснювати свій вибір, зокрема, і в плані власної національної ідентифікації. Інакше кажучи, то є не одномірний, не лінійний процес, в якому для того, щоб кожен член суспільства міг зробити усвідомлений і повноцінний повноправний вибір, необхідна сукупна дія багатьох інших чинників.

До таких чинників, згідно запропонованої дефініції національної ідентичності, фахівці пропонують розробити Концепцію формування національної ідентичності громадян України, яка на їхню думку повинна бути орієнтована на:

- системи та узгоджені дії органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямовані на формування національної ідентичності громадян України, становлення української політичної нації;
- утвердження у суспільстві демократичних європейських цінностей, об'єднання навколо них всіх громадян України;
- посилення культурної єдності суспільства, формування цілісного і гармонійного національного мовно-культурного простору, відродження історичної пам'яті українського народу;
- досягнення громадянського миру та злагоди, сприятливого морального клімату у суспільстві, посилення суспільної солідарності

і толерантності, поваги до прав меншин;

— соціальна мобілізація суспільства, досягнення загальногромадянського консенсусу навколо ключових національних завдань, посилення спроможності протистояти зовнішнім загрозам та викликам.

З контексту даної Концепції та визначених стратегічних пріоритетів її втілення, зрозуміло, що мова йде якраз саме про державну політику щодо формування та визначення національної ідентичності громадян України, яка ще лише має бути розроблена і легітимізована на рівні законодавчому і впроваджена на рівні практичному. Але, насправді, як це добре відомо, процес ідентифікації і самоідентифікації особистості відбувався і відбувається зараз, і буде він відбуватися і в майбутньому, незалежно від того, існуватиме Концепція, не існуватиме. При наявності Концепції, процес може бути лише оптимізованим у тому вимірі, що суспільство створюватиме повноцінні умови не лише для життя та реалізації всіх потенцій особистості, але й для того, щоб вона спиралася на всі, не лише необхідні, але й потрібні підстави для визначення власної ідентичності. І в цьому розумінні якраз і полягає потреба у політико-правовому забезпеченні збереження і утвердження національної ідентичності громадян України.

Особливо це важливо у тому розрізі, що національна ідентичність не є лише процесом самоідентифікації за суто етнічними критеріями, тобто генетичними (походженням), традиціями, вірою, обрядами, мовою, звичаєвим правом тощо. Але національна ідентифікація є набагато ширшим поняттям, оскільки вона включає в себе і визначення життєвої позиції людини, її професійної орієнтації, її світоглядних орієнтирів, її ставлення до родини, до носіїв інших етнічних цінностей тощо. Тобто, це широке поняття, яке дійсно уможливорює усвідомлений і цільовий вибір людини практично лише в розвиненому демократичному суспільстві, коли людина володіє всією повнотою можливостей і потенцій для того, щоб повноцінно і повністю реалізувати своє власне «Я», яке в свою чергу формується в умовах відсутності олігархічного, монархічного, тоталітарного та будь-якого іншого обмежуючого права людини державного тиску на неї.

Національна ідентичність в українському суспільстві постає і існує в трьох головних вимірах:

по-перше, це особистісна ідентичність,

по-друге, етнічна ідентичність і,
по-третє, власне національна ідентичність.

У першому випадку мова йде про окремого індивіда (громадянина) України, в другому випадку – про етнічні спільноти різного рівня чисельності та поселення (але не лише про окремого громадянина), тобто про спільноти, які відповідають критеріям етнічності і, в третьому випадку, мова йде про сукупність усіх громадян України, тобто своєрідну загальнонаціональну, загальноукраїнську ідентичність незалежно від етнічного походження носіїв цієї ідентичності.

Національна ідентичність особистості постає як результат взаємодії чинників двоякого роду, з одного боку, це вплив родини, насамперед, виховний, з іншого – це ті пропозиції, можливості і завдання, які пропонує йому суспільство. У родині відтворюються традиційні, етнічні і культурні цінності, моральні принципи співжиття людей, усвідомлення себе самого як носія певних родових рис та чеснот. Фактично, саме в родині відбувається первинна соціалізація людини і саме соціалізація на основі цінностей саме цієї родини. Зрозуміло, що цінності саме цієї родини в свою чергу визначаються набутими ознаками власних предків і сприйняттям тих засад від суспільства, в якому родина поставала і існує, і реалізує себе саму. І, зрозуміло, якщо родина в свій час зазнала впливу маргіналізуючого, денаціоналізуючого, здеморалізуючого тощо, то говорити про повноцінне відтворення питомих етнічних рис спільноти, до якої за походженням належали члени цієї родини, доводиться не завжди. В таких випадках мова повинна йти про стимуляцію, не лише про відтворення, але й відновлення питомих етнічних рис як родини, так і окремого індивіда, представника, спадкоємця цієї родини. В останньому випадку дуже показовим є українська реальність, де тривалі процеси пригноблення етнічної ідентичності українського народу, не дозволяють завжди адекватно і автентично відтворити в низці поколінь в родинні, питомі, власне українські, етнічні цінності.

У цьому відношенні не можна не переоцінити значення самого соціуму, котрий повинен, з одного боку, створити умови для того, щоб в родині була змога відтворити питомі етнічні цінності, а, з іншого боку, забезпечити релаксацію, повернення тих цінностей, котрі не з власного примусу були етносом втрачені. Блискучим прикладом такого ставлення до громадян, до представників певної

спільноти, є держава Ізраїль, яка за досить короткий історичний проміжок часу, практично за одне століття, зуміла повернути свою питому національну мову – «іврит» – практично із стану мертвих до стану повсякденного вжитку, до стану державної мови. Подібний приклад не може не слугувати для України своєрідним прецедентом: так можна робити і, власне кажучи, так треба робити. А, отже, цьому повинна слугувати система освіти, культури, масмедія, інформаційного простору, які існують в Українській Державі, з тим, щоб представники певного етносу і, не лише українського, мали змогу відтворювати етнічні цінності в ряду поколінь.

Національна ідентичність постає також як ідентичність певного етносу, тобто множини певних індивідів, які співвідносять себе один з одним як подібні за певними критеріями. Зрозуміло, що для кожного етносу конкретний, ціннісно-смысловий смисл таких критеріїв різний, але, очевидно, можна вести мову про певну множину таких критеріїв, які дозволяють говорити про певну спільноту саме як про етнос, тобто певну реальність, котра не є тотожною іншим типологічно подібним реальностям. Зрозуміло, що в даному випадку на передній план виступають ті критерії, за якими виділяють людські спільноти як етноси і справа вже кожного конкретного індивіда ототожнювати себе з цінностями цього етносу, чи не ототожнювати, вважати себе складником певного етносу, чи не вважати і т.д. Інакше кажучи, повинна мати місце суб'єктивна ідентифікація індивідів з певною спільнотою, що передбачає усвідомлення – свідоме чи на рівні родинних переказів – історичної пам'яті, міфів, переказів тощо, саме з цією конкретною спільнотою.

Таким чином, національна ідентичність постає як багатовекторна і багаторівнева суспільна реальність, котра уможлиблює реалізацію прав і свобод кожного з громадян України, етнічних спільнот, які існують на її теренах і українського суспільства в цілому. На кожному з рівнів прояву національної ідентичності існують свої критерії ідентифікації і самоідентифікації, але у своїй сукупності вони творять (чи, принаймні, мають творити) суспільство консолідоване, котре об'єднане як увагою до прав і потреб кожного з громадян країни та окремих спільнот, які ідентифікують себе як певні етнічні етноси (групи), так і реалізацією національних інтересів України на міжнародній арені. В цьому контексті порушення національної ідентичності на всіх трьох рівнях постає як дійсна загроза національній безпеці України і, навзаєм,

їхній всебічний розвиток і підтримка суспільством та державою є своєрідним гарантом повноти і повноцінності гуманітарного простору України.